

PERE CLOSA

Jesuïta i Gitano

Jesús Renau i Manén s.j.

INTRODUCCIÓ

1.UN AUTÈNTIC GITANO

2.GRANADA

3.EL PERE A ÉCIJA

4.L'ARTISTA

5.UN HOME DE DÉU, UN MISTIC

6.LES LLUITES SOCIALS

7.PASSIO I MORT

8.EL PERE VIU

9.A MANERA DE CONCLUSIÓ

Voldria agrair a tots els qui m'han prestat la seva col·laboració, d'una manera especial a María Armada, Adolfo Chércoles, Josep M. Pañella, Xavier Melloni, Ignasi Vila, i a les famílies gitanes de Granada, Sevilla i Écija que ens van obrir les portes de casa seva i del seu cor.

INTRODUCCIÓ

En acabar de sopar, Pedro Arrupe li va dir al Pere Closa si podien continuar la conversa al seu despatx. Un era el P. General de la Companyia de Jesús; l'altre, un jesuïta que s'havia fet gitano andalús. Entre els dos, es va establir un corrent de profunda simpatia. Aquella nit romana, a la casa central dels jesuïtes, aquells dos companys van parlar tres hores seguides. Res no ha transcendit d'aquella trobada, llevat del comentari que Arrupe va fer, poc temps després, al P. Ferrer Pi: *“Mai no he conegut cap jesuïta que veiés tant Déu en els homes”*.

Dos homes de Déu. El primer, dirigia la Companyia de Jesús des d'una profunda experiència mística, inspirant-se en el Concili Vaticà II i en la tradició espiritual ignasiana. El segon, s'havia aculturat de forma total i radical en el món gitano andalús, també des d'una fonda experiència interior, renovada i il·luminada per la llum conciliar i per la mateixa espiritualitat ignasiana. Una trobada entre germans, plena de vida, d'anècdotes i, sens dubte, de la presència invisible de Jesús, que era, per a ambdós, el sentit i l'amor suprem de les seves vides.

Quan, passats gairebé 32 anys de la mort del Pere Closa, li vaig preguntar a José M0 Castillo –que va ser durant uns anys el seu acompanyant espiritual– sobre el més característic de la seva personalitat, em va donar, sense pensar-s'hi gens, aquesta resposta: *“Va ser un home amb una convicció radical: el més fonamental de la nostra vida és donar-se del tot als més pobres”*.

Qui va ser el Pere Closa?

Nascut a Barcelona, va ser, per a molts de nosaltres, el nostre company de noviciat, d'estudis, d'ordenació sacerdotal, que, el 1964, se'n va anar a Còrdova per a acabar-hi la formació i es va quedar a Andalusia treballant a la província Bètica de la Companyia de Jesús. Des d'aquell any fins al dia de la seva mort (16 de desembre de 1971) ens anaven arribant notícies sobre la seva nova identitat gitana. No ens resultava estrany, ja que durant els quatre anys d'estudis de teologia, el Pere havia realitzat el seu treball ministerial al Raval de Barcelona, a la capella i centre educatiu de Sant Pere Claver, al costat del P. Artigues, fundador d'aquella comunitat cristiana i notable pioner i impulsor del llavors anomenat *apostolat gitano*. El Pere va ser un gran amic de nombroses famílies gitanes que vivien aleshores a la falda de Montjuïc.

La necrològica que va escriure el P. Josep M0 Torelló, ens l'acosta, des de l'admiració i el respecte, així:

“No pas sense temor un es posa a escriure sobre el Pere Closa. Al sotrac que ens va produir la seva mort ha seguit un cúmul d'impressions, de records, de pervivències i,

també –ara–, la perplexitat davant el paper, quan es vol dir quelcom i es té la consciència del risc que es corre que s'escoli, amb les paraules, el que ha estat una vida.

El que importa, de tot home, és el que ha estat; no el que ha dit o el que ha fet, sinó només en la mesura que poden ser expressió –més o menys parcial, més o menys clara– del seu “ésser”, de la seva actitud interior. Això, en el Pere Closa, pesa molt, perquè va viure intensament sota unes aparences poc espectaculars; existeix el perill, per tant, de no valorar degudament un ésser estimat, entranyable. Però, més encara. Una de les seves característiques va ser la de voler i saber passar desapercbut. Intentar, ara que ens ha deixat, afaïçonar quelcom que pretengui ser, ni que sigui fins i tot només un esbós, d'aquest “ésser” i d'aquesta vida, no serà “jugar-li una mala passada” o posar-se ja, de cop i volta, amb la millor de les intencions, però amb poc encert, en una línia, no ja força diferent, sinó fins contrària a la seva?

Que això serveixi una mica d'excusa prèvia pel meu atreviment, i també per a avisar per endavant de l'imperfecte i incomplet que em sortirà tot això”.

Paraules, aquestes, que podem ben bé assumir, avui, com a marc referencial del present escrit.

1. UN AUTÈNTIC GITANO

El Pere va ser un autèntic gitano, no de naixement, sinó d'adopció. Va descobrir el món gitano, s'hi va acostar, va començar amb un intent de servei evangelitzador, i, com ell mateix solia dir, va ser evangelitzat pels gitanos. Del contacte obert va arribar a la comprensió; de la comprensió a l'admiració i, d'aquesta, a la identificació. Es va fer gitano; va viure els darrers anys de la seva vida com a tal, i el món gitano el va acceptar amb afecte i respecte, i avui el considera un dels seus.

A Badalona hi ha una Fundació anomenada "Pere Closa", que posa de manifest la comunió total del Pere amb una cultura i amb una forma de ser en la vida, com són la cultura i la identitat gitanes.

El dia 10 d'agost del 1965, des del Col·legi Noviciat de San Francisco de Borja de Còrdova, el Pere escrigué una carta al seu company Ernest Labeira –jesuïta català que, el 15 d'agost d'aquell any, feia els seus últims vots a la Companyia de Jesús–, on li deia: *"Prega per tots els nostres germans gitanos, i quan tinguis ocasió d'acostar-te a algun d'ells –sé que ho faràs–, fes-ho sense prejudicis, i veuràs quines ànimes més meravelloses i salades tenen. Això sí, si et presentes de manera que ells creguin que et poden treure un duro, et quedaràs sense camisa; però, si veuen que ets un dels seus –com em va passar a mi, fa poc, en la missió d'un poble granadí ficat en ple despoblat–, t'ompliran de diners traient-se'ls de la seva pobresa. El gitano és generós i hospitalari, i, si te l'estimes, no et faltarà res del que ells tinguin. Es treuen el pa de la boca per donar-te'l a tu. El gitano és meravellós, de debò. Tu em diràs: Aquest és un gitano! Doncs, crec que sí: penso com ells, reaccio com ells i... visc ja força com ells, cosa que és també formidable. Aquí comencen a dubtar si porto sang calò a les venes, i el més bo del cas és que és així..."*.

Sobra tot comentari. El contingut d'aquesta carta ens obre el cor d'aquest home notable, alegre, original i profundament devot, que va unir la seva vida a la dels gitanos pobres.

Passats els anys, i enfront dels grans reptes de la diversitat cultural, la figura del Pere Closa ha anat prenent una dimensió profètica cada cop més rellevant. Hem intentat seguir una mica els seus passos, i això és el que avui us oferim.

1.1. Els seus orígens catalans

Pere Closa i Farrés va néixer a Barcelona el 28 de Juliol de 1932. Pocs dies després, va ser batejat a la catedral. Els seus pares es deien Pere i Montserrat. Tenien el domicili familiar al carrer Mallorca 193, 2n 2a, gairebé fent cantonada amb el carrer Aribau. Regentaven una pastisseria, propietat seva, als baixos del mateix edifici. Era una botiga de merescut prestigi, que actualment s'ha convertit en casa de joguines i es troba encara a les mans de la mateixa família. Era el petit de tres germans. Li encantaven els dolços. Anys després, quan cursava els estudis de Teologia, de vegades s'enduia algun company jesuïta a saludar els seus pares i a menjar pastissos.

Igual que els seus germans, el Pere va fer la secundària, com a alumne intern, al Col·legi de

Valldèmia, que els Germans Maristes tenen a la ciutat de Mataró. Hi va ser del 1943 al 1950. Va acabar el batxillerat i l'examen d'estat l'any 1950. Quan va demanar als seus pares entrar a la Companyia de Jesús, li van aconsellar que, almenys, fes un curs universitari. Es va matricular a Dret i, durant el curs 1950-51, va treure bé els estudis de primer d'aquesta carrera.

La seva infància va ser molt normal. Vida de família, de col·legi, de vacances. No cal destacar res en particular de forma notòria. Els seus germans, que tenen un excel·lent record d'ell, el defineixen com una mica tancat, com una persona amb caràcter, alegre, bon company i bon amic, i d'una bona fe immensa. En els estudis no destacava per unes notes excel·lents, però anava traient bé els cursos. Al Col·legi dels Maristes va créixer la seva devoció a la Mare de Déu, la qual cosa explica que, acabat el batxillerat, entrés a la Congregació Mariana de Barcelona, dirigida aleshores pel P. Vergés.

El dia 27 de setembre de 1951 va ingressar a la Companyia de Jesús, al noviciat que tenien aleshores els jesuïtes al monestir de Santa Maria de Veruela, al peu del Moncayo, a la província de Saragossa.

La seva formació a la Companyia va ser la usual de llavors. Després de fer els primers vots, en acabar, el 1953, els dos anys de noviciat, va passar al juniorat, uns anys dedicats als estudis d'humanitats. Els va començar a Veruela, però, el mes de novembre, foren traslladats a Raimat, on restà fins a l'estiu del 1955. Després, va anar a estudiar Filosofia a Sant Cugat. En aquesta època tenia la idea d'oferir-se per a anar al Japó.

L'etapa de magisteri, que, en la formació dels jesuïtes, se sol fer enmig dels estudis, la va realitzar, durant tres anys, al Col·legi de Sant Josep de València. Tot just començat l'esmentat magisteri, el 14 d'octubre del 1957, s'esdevingueren aquelles fortes pluges tardorenques que van desbordar el Túria, i moltes famílies de les zones més pobres de la ciutat es van quedar sense llar. Es van suprimir les classes, situació que es va perllongar per por a una epidèmia de grip, i els jesuïtes van acollir unes dues-centes d'aquelles persones necessitades als locals de les Escoles Professionals de la Gran Via Ferran el Catòlic, donant-los recer, aliments, assistència sanitària. Per a la ciutat, va ser com un revulsiu, i el Pere va ser un dels jesuïtes que ho van donar tot pels refugiats.

D'aquesta època, un jesuïta company seu, Josep Lluís Miravet, el recorda, ja, en la seva personalitat, en les seves actituds i en les seves habilitats, amb uns trets que, en el futur, no farà sinó desenvolupar: *“Vaig ser amb ell a la 2a Brigada (alumnes de 5è de Batxillerat, d'uns quinze anys) i era un autèntic company, pel seu interès, treball, acceptació de suplències que sovint requereien en els “maestrillos”. La seva preocupació per la formació integral dels alumnes era extraordinària i, és clar, trobava resposta en els alumnes, que l'estimaven i respectaven moltíssim. No era un home “dur”, però no transigia amb vel·leïtats i, quan prenia una determinació, hi era suaument conseqüent. Les seves classes de religió i de dibuix agradaven molt als alumnes. Era un artista, de tal forma que s'envoltava d'un grup d'alumnes a qui ensenyava “manualitats”: papiroflèxia, pintura, modelatge amb fang, suro, etc. Va decorar la saleta dels “maestrillos” i, per Nadal, arreglava artísticament la sala de comunitat. Sobresortia i era notòria la seva devoció a la Mare de Déu. Cada dia resava l'ofici “Píssima”, parlava molt d'ella als alumnes, promovent llur devoció pràctica a la Mare de Déu del Col·legi, i particularment a la Mare de Déu dels Desemparats. Em consta que anava sovint a la basílica de la Mare de Déu, i mai no va faltar, mentre va ser a València, al “trasllat” de la Mare de Déu, el dia de la seva festa. Ja des de València, va començar a contactar amb els gitanos. També el recordo*

com un home de gran equilibri i amb bones sortides humorístiques. La seva disponibilitat era notable: un autèntic company”.

Del 1960 al 1964 torna a Sant Cugat a estudiar la Teologia. Es va ordenar sacerdot el 28 de juliol del 1963, el dia que complia trenta-un anys.

Estant a Sant Cugat, l'any 1962, va tenir lloc la gran riuada del Vallès. Ell, com tants d'altres, hi va anar a ajudar, però primer de tot va anar a veure què havia passat amb uns gitanos amics que vivien en barraques. Eren dues famílies, però estaven fora de perill. A una d'elles el ruixat se'ls va emportar la caseta. L'altra família gitana els va acollir a la seva barraca. “Com que tenim dues habitacions, una serà per a cada família, fins que trobeu un altre lloc@, els van dir. Davant d'aquest fet, el Pere deia a un company: “*ja veus, aquests que estan tan marginats de la societat són capaços de fer això, mentre que bastants senyors que tenen una segona residència per Bellaterra no l'han deixada, malgrat que són moments crítics, perquè els embrutarien la casa”.*

Durant aquests anys de formació com a jesuïta, el Pere era una persona que es feia estimar. No destacava per la seva gran capacitat intel·lectual ni havia mostrat massa interès a fer estudis especials. Segons els seus companys, destacava per la seva senzillesa, la seva austeritat i la seva alegria. Era amable, una mica retret, agut i divertit, amb una rialla franca, espontània, entre múrria i ingènua. Tractava de no cridar l'atenció, encara que les seves aficions artístiques eren conegudes, especialment la música i la pintura. No es donava cap importància a si mateix, i era un company molt normal, amb qui donava gust sortir a passejar. Se solia riure de si mateix. El seu rostre era allargat, adust, sec, alegre, i amb aquella boca una mica torta, de la qual, fent broma, li dèiem que “era de tant fumar amb pipa”. Tot ell desprenia pau, bon humor i confiança.

Va consolidar la seva pietat i una singular devoció a la Mare de Déu. La seva posterior estada a Andalusia no va fer més que consolidar quelcom que sempre havia portat molt endins. Era un home d'oració, eminentment afectiva i joiosa; la seva vida espiritual era seriosa i compromesa; era d'una peça, auster amb si mateix i alegre amb els altres. Durant els estudis de Teologia ja dormia a terra; la seva habitació era austera i ordenada. Com a persona senzilla, no donava cap importància a les seves coses. Si es feia estimar, a mesura que es va anar ficant en el món gitano es feia també admirar.

1.2. Els primers passos amb els gitanos

Però, vegem més de prop com el Pere entra en relació amb el món gitano.

A partir de la tardor de 1960, havent tornat de València, on va tenir el seu primer contacte amb els gitanos, comença els estudis de Teologia a la facultat de Sant Francesc de Borja de Sant Cugat del Vallès, a uns setze quilòmetres de Barcelona. Tots els dijous al vespre se'n va a Barcelona a col·laborar amb la llavors naixent parròquia de Sant Pere Claver, que comprèn des del Paral·lel fins a bona part de la muntanya de Montjuïc i arriba fins al port. Una zona, en aquella època, molt miserable –especialment el sector de la muntanya–, plena de barraques i coves, on hi vivien nombroses famílies gitanes en la més absoluta i total precarietat. Són diversos, els estudiants jesuïtes que acudien un o dos cops per setmana a ajudar al P. Artigues, rector i ànima d'aquell nou centre apostòlic.

Entre el Lluís Artigues i el Pere Closa s'estableixen aviat unes notables relacions d'amistat

i de complicitat. El destina a treballar amb les famílies gitanes i, especialment, amb els nens.

Hi ha una data singularment significativa en l'opció definitiva del Pere: l'estiu del 1962. Som a finals de juliol o començaments d'agost. Avisen que ha mort un jove gitano en una barraca de les que hi ha per la muntanya. Hi acudeixen dos jesuïtes, un és ja sacerdot, Joan Canet, i l'altre és el Pere. Al terra de la barraca hi reposa el cadàver d'aquell home, que deixa vídua i fills. Fa una calor espantosa. La barraca està feta amb cartrons i llaunes. Des de fora es veu tot el seu interior. Un gran nombre de familiars i coneguts es troben al costat de la barraca plorant amargament. Es resen unes oracions i es té una breu conversa amb els qui han vingut a donar el condol. El Pere ha quedat molt impressionat.

Als cap de pocs dies, li diu, al Joan Canet, que allí, davant d'aquell home mort i de la misèria total que l'acompanyava, havia pres l'opció i el compromís davant el Senyor de dedicar tota la seva vida al món gitano.

En aquell temps, corria per Sant Cugat la dita que només tres persones podien entrar sense cap por al barri gitano de Montjuïc i, a més a més, essent molt ben acollides per la gent: el P. Artigues, un regidor de l'Ajuntament de Barcelona –que sembla que es deia Sr. Sala– i el Pere Closa. Ja havia entrat en el seu món.

Als seus inicis, la nova parròquia de Sant Pere Claver depenia de la comunitat de jesuïtes que vivia a Ciutat Vella, al carrer del Palau, darrere l'Ajuntament de la ciutat. Al febrer del 1964, el P. Artigues, acompanyat del P. Josep MÒ Giol, decideix anar-se'n a viure a la nova parròquia. Al principi, viuen a l'Hospital de Sant Pere Claver, al carrer Vila Vilà. En aquell moment, el Pere ja és sacerdot i està acabant el seu últim any de Teologia; per tant, es tracta d'un moment en què s'està forjant el seu futur destí. El P. Artigues va aprofitar l'oportunitat per a escriure una carta al Pere, en la qual, entre d'altres coses, li diu:

“Des de fa poques hores, el P. Giol i jo vivim ja a Vila Vilà, havent deixat la residència del Palau. Hem començat aquesta comunitat incipient... esperem que també vostè estarà entre nosaltres per poder treballar amb tot interès amb els nostres estimadíssims gitanos. Hem de preparar un bon pelegrinatge per a l'any que ve. L'esperem el diumenge, fins i tot a dinar”.

El Pere, tanmateix, no anirà a aquella novella comunitat d'inserció, sinó que marxarà aviat cap a Andalusia.

Quan va començar a descobrir el món gitano, compartia amb els companys les seves preocupacions envers la gent més pobra. Eren moments en què els companys vivíem els problemes socials amb intensitat. Ell estava ja molt impactat per la realitat i la cultura gitanes. Sempre sortia en llur defensa, quan se'ls jutjava des de criteris culturals distints. En assabentar-nos que se n'anava a Andalusia per a acabar la seva formació, la notícia no ens va sorprendre gaire. Tenia la seva lògica. La comunitat gitana de Barcelona era petita en relació a la d'Andalusia. Anar-se'n cap allà era ficar-se de ple en el seu món.

En acabar els seus estudis de Teologia, l'any 1964, se n'anirà, doncs, a Còrdova, al Col·legi de Formació San Francisco de Borja, a fer el seu any de Tercera Provació, l'última etapa de la formació a la Companyia. Es va quedar per sempre en aquelles terres, i va deixar de treballar a la província dels jesuïtes de Catalunya. Era com el signe d'una nova vida, d'una nova inculturació.

Estant a Andalusia, li va arribar la notícia de la mort del P. Artigues en un accident de cotxe, prop de Campdevàrol (Girona), camí de Planoles. Anava adormit al costat del

conductor, quan el cotxe es va estavellar contra un arbre. Era el 22 de juliol del 1965. El Pere el plora com es fa per la pèrdua d'un autèntic pare.

El Pere sempre va ser un itinerant que anava on la necessitat del moment l'urgís. No va restar lligat a un lloc, malgrat va ser Granada el seu lloc oficial de residència i on va passar més temps en els seus anys d'Andalusia.

El concret, ja fos una persona o una necessitat, era com una crida interior. El veurem en molts llocs distints. Un exemple el tenim en un final de desembre, que se'n va anar al nord d'Espanya per tal de passar el dia de Nadal amb un pres que li havia escrit dient-li que es sentia molt trist perquè estaria tot sol, aquell dia. Fins allà hi va anar fent autostop. A poc a poc, la seva figura i la seva vida aniran prenent una dimensió cada cop més rellevant, des d'una vida pobra entre els pobres.

A Granada s'incorpora a la comunitat de la Cartuja, on els jesuïtes tenen la Facultat de Teologia, encara que el seu treball es trobava entre els gitanos. Poc després, se n'anirà a viure en un barri gitano, on ja viuen uns companys jesuïtes.

Els seus últims vots religiosos els va fer el 15 d'agost del 1966 a la residència dels jesuïtes de Jerez.

Des de llavors fins a la seva mort, pel catàleg dels jesuïtes de la província de Catalunya, sabíem que vivia a Granada i que el seu treball es resumia en un lacònic i abreujat llatí: 'oper apud "gitanos"' (= treballa amb els gitanos).

1.3. Inculturació gitana

A poc a poc, es va anar assemblant, també, als gitanos. Prim, morè, de rostre agradable, amb un pèl negre abundant, pentinat cap endarrere a l'estil de l'època, amb patilles, animat, cordial, directe, callat i capaç de riure o de barallar-se, podia restar taciturn i, poc després, ser molt de la gresca. El Pere va arribar a aculturarse de tal forma que va convertir-se en un autèntic gitano. Quan somreïa, molt sovint, per cert, se li feien a la cara aquells foradets verticals que són signe de bon humor i de cordialitat.

En un temps en què els "capellans" anaven encara amb sotana, ell podia portar el típic barret andalús, en comptes de la clerical "teula" negra. Quan ja es va deixar la sotana, a ell li agradava vestir-se com els gitanos, amb un mocador al coll, amb botes, camisa negra amb taques blanques, torera marró...

La seva forma de parlar també va ser canviant. Va aprendre amb gran paciència el vocabulari caló. En una llibreta hi anava apuntant les paraules en castellà i caló. No era rar sentir-li alguna expressió popular poc freqüent en l'àmbit clerical. Hi ha, sobre això, una anècdota que es va fer molt famosa entre els jesuïtes andalusos. L'any 1970, va assistir a una congregació provincial de la província Bètica (Andalusia i Canàries). Una congregació provincial és una reunió de delegats a manera de capítol o assemblea. En un moment determinat, li van concedir la paraula i va començar a parlar de la devoció a la Mare de Déu. Es va entusiasmar, i, per a donar més realç a les seves paraules, va deixar anar un "¡coño!" que va arrencar un aplaudiment general de l'assemblea. Mai no s'havia sentit una expressió com aquella en una congregació de jesuïtes, i més per a encomiar la devoció a la Mare de Déu, a la Macarena, en concret.

La relació que va establir amb els gitanos era molt diferent de la de la majoria dels païos, que, moguts per la desconfiança heretada, o van amb la màxima atenció perquè no els estafin, o es mostren durs i recelosos. En canvi, el Pere, des que va entrar en el món gitano, s'hi relacionava de forma directa, amb absoluta sinceritat i sense cap por. Com que hi anava amb el cor obert, va despertar en ells una relació nova, familiar i recíproca, la usual entre ells, que es va anar omplint d'afecte i d'admiració amb el pas dels anys.

El Pere tenia una gran entrada en la gent, sense ser gaire parlador, en general. Anava al gra i no li mancava un humor que el feia proper. Així, dient missa en un convent d'Écija a la qual assistien diverses famílies gitanes, va demanar als nens que es possessin vora d'ell i l'agafessin per l'alba. *“Era com una gallina amb els seus pollets”*. Així ho recorda un dels assistents. Era realment un més d'ells, un autèntic gitano. El descriuen d'aquesta manera: *“Era un home feliç. Havia trobat el seu lloc. Feia el que volia. Un català que es fa gitano, i gitano andalús. Aquest home ha estat quelcom fabulós. I això que era mig advocat, un artista i un músic. Sabia llatí, i era humil, humil, molt humil. A mi em va ensenyar a no demanar. Un capellà com aquest no l'he conegut en tota la meva vida. El Pere no tenia ni un dia ni una nit lliures, mai no va fer vacances. No tenia diners i, si n'hi donaven, els donava”*.

Són records de persones molt pròximes al Pere, que, fins i tot ara, quan els expliquen, s'emocionen i parlen d'ell com d'un sant, d'un fora de sèrie.

Rafael Reyes, amb qui va compartir casa i treball –com veurem més endavant–, ens va explicar, poques setmanes abans de la seva mort, una anècdota que mostra com el Pere actuava com a gitano i com a capellà entre els gitanos. Hi va haver una forta baralla entre dues famílies. Existia un perill molt real que acabés corrent-hi la sang. El Pere va decidir anar al lloc de l'altercat, tot prohibint contundentment al Rafael que li acompanyés. *“Si passa alguna cosa, tu tens set fills, no hi has d'anar. A mi, si passa res, no m'importa”*. Es va posar fort i dur, i va obligar el Rafael a quedar-se a casa amb els seus fills. El Pere va anar on hi havia l'enfrontament, es va col·locar enmig de la baralla sense dir res, i *“allí no va haver-hi ni bastonades ni morts”*. I va tornar molt tranquil i normal, si més no en aparença, sense explicar el que havia passat.

Quan algun gitano li deia *“Don Pedro”*, ell li responia immediatament: *“No, no, llámame Pedro”*. El seu tracte directe, natural, senzill, franc i generalment acollidor i de poques paraules va anar entrant en el cor de la gent, que se'l va arribar a estimar de debò. El Lluís Joanet, un sacerdot amic seu, conta que va ser a Granada amb la seva mare i va anar al barri on vivia el Pere amb els seus companys; va preguntar a la gent per ell, i li contestaven: *“Ah!, demaneu pel Pere? Tirin més avall i vagin preguntant. Tothom el coneix”*.

2.GRANADA

Durant l'any 1962, la ciutat de Granada pateix unes fortes pluges torrencials que inunden especialment el barri del Sacromonte, on, des de fa segles, hi vivien moltes famílies gitanes. Una de les coves queda aixafada i hi moren diverses persones. Una gran quantitat de damnificats són col·locats, com a mesura d'urgència, a la mateixa plaça de braus de la ciutat.

2.1. Un grup en missió

Per a aquestes famílies gitanes damnificades comença un llarg itinerari, a manera d'èxode, que culmina, al cap d'uns quants anys, en el que avui s'anomena "El Polígono", a l'extrem nord-est de la ciutat. Però, abans d'arribar a aquest lloc, es passa per altres tres de forma provisional: Santa Juliana, Los Frigoríficos i La Virgencita.

Barracons, molta misèria, condicions infrahumanes i, sobretot, al marge de l'estil cultural i tradicional de la identitat gitana. Com passa sovint, les administracions estudien, dissenyen i decideixen des dels despatxos, sense tenir en compte la tradició i les cultures dels futurs usuaris.

Un grup d'estudiants jesuïtes de la facultat de Teologia de La Cartuja, amb la benedicció –primer tímida i després de ple suport– dels seus superiors, s'instal·la en aquests barris i van seguint l'èxode de les famílies gitanes. Entre ells hi ha Adolfo Chércoles, que manté viu el record d'aquella època i que actualment continua vivint, amb altres companys, al *Polígono*. Ell ha estat la nostra principal font d'informació.

Al començament, els estudiants jesuïtes viuran a Santa Juliana els caps de setmana, i hi acudirán algunes tardes. Ja a Los Frigoríficos, s'hi instal·len totalment, en unes condicions de precarietat desastroses i humiliants, semblants a les que viuen els altres habitants de la zona. Finalment, a La Virgencita, continuen amb la seva presència. Aquesta vegada, en unes instal·lacions amb aigua corrent i serveis bàsics mínims. Sembla que es varen construir pensant en el turisme, com uns allotjaments provisionals de cara a un turisme popular; però, en no tenir èxit i davant la tràgica situació que vivien els gitans desplaçats des de les inundacions, els foren assignats a ells de forma provisional.

La comunitat de jesuïtes ja portava un temps vivint amb els gitans, quan el Pere Closa, el 1965, s'integra al seu grup. Aviat s'adonen de la personalitat i originalitat d'aquell home, que no perd el seu accent català per més que s'esforça a fer-se en tot com un ciutadà més d'aquells miserables barris. El mateix dia de la seva arribada ja crida l'atenció pel tauler que ha portat, i perquè penja quadros i dibuixos. Descobreixen que el Pere és també un artista. Una bona part de la seva producció la destinava a la venda ambulat, especialment de cara als turistes.

Cada canvi de barriada va tenir les seves causes. A la primera zona (un cop sortits de la plaça de braus), anomenada de Santa Juliana, hi havia un aigüerol tocant als barracons que es podria qualificar, amb tota veritat, com nauseabund. Un dia fatídic, s'hi va ofegar un nen. Va haver-hi protestes, anades al governador civil i, ràpidament, es van construir nous

barracons a la segona zona anomenada Los Frigoríficos. El nom li venia d'una fàbrica de frigorífics, propera als emplaçaments. Segons hem pogut esbrinar, aquesta va ser la pitjor de les quatre estacions d'aquest èxode. Ens ha estat definida com *un lloc de merda, cucs, xinxes, sense aigua corrent, amb una ventilació absolutament fatal i, a sobre, amb guàrdies a l'entrada*. Allí hi vivia la gent, que recordava les coves del Sacromonte com un lloc de somni. Allí hi havia el grup de jesuïtes joves, el Pere un de més, compartint amb la gent i vivint, com ella, enmig de tanta porqueria. Vivien amuntegats, en lliteres. El Pere dormia, fins i tot en temps de fred, amb els peus fora del llit, amuntegant mantes i lluitant contra els xinxes, que li tenien una afecció preferent.

En fer-se insostenible la vida als *Frigoríficos*, els superiors el van acomodar a la nova zona de La Virgencita, que tenia unes condicions certament precàries, per a la vida familiar i comunitària gitana, però, si més no, més humanes, en comparació a les anteriors. En aquest últim barri, el Pere hi va viure fins a la seva mort.

El grup no estava compost només per jesuïtes. A Santa Juliana va entrar en relació amb ells María Armada, una assistenta social que treballava en una guarderia infantil del barri. Aquesta dona va anar canviant d'ubicació amb la gent, i, si bé tenia una casa a part, va ser una persona fonamental per al grup. Ella ens ha explicat un gran nombre de detalls sobre aquells anys, sobre el Pere Closa i sobre el grup. Una dona excepcional.

D'altres anaven i venien, estaven en el grup, participaven. Van ser molts: gitanos i paios, homes i dones, professionals i treballadors. Allí va sorgir una comunitat alternativa, inquieta, tensa, de vegades, i sempre amb la gent i per a la gent. Van ser anys molt durs, i també feliços i emocionants.

2.2. La vida del Pere en el grup i en el barri

Dins el grup, aviat es va constatar que el Pere era una persona original, amb unes conviccions molt arrelades, i que la seva opció era, no sols estar al costat dels gitanos, sinó arribar a ser un d'ells. La seva forma de viure i el seu vestit, les seves expressions i estil, es van anar "agitanant". Era imprevisible, era lliure, no programava, vivia al dia i anava responent segons els estímuls i les necessitats del present.

Va alternar el treball manual, sovint de caire artístic, amb les feines eventuais, com la verema, la recollida de l'oliva o la venda ambulat. Confessava que l'experiència més difícil que va passar va ser anar dos cops, durant un temps, en *carromatos* pel nord d'Àfrica amb famílies gitanes nòmades. Experimentava la diferència amb les famílies ja establertes en un lloc. En totes aquestes activitats, sempre era un de més i participava tant de la feina com del ritme de vida comunitari, que era pobre, sovint alegre i sempre arrelat a la tradició i a la cultura gitanes.

Tot vivint en quadrilles als camps, alguns cops consta que es separava del grup i se'n anava a resar o a celebrar la missa sota unes oliveres. Ens han explicat que, un matí, tot just a trenc d'alba, el van veure sortir i, un cop lluny, es va asseure, amb la seva Bíblia, un mocador i les coses necessàries per a la seva celebració. A poc a poc, diversos comparses es van anar acostant i observaven el Pere com pregava, fins que un d'ells li va demanar que resés pels seus morts. Aquella missa va ser realment comunitària. Eren uns quants, mai no havien vist res de semblant. Estaven emocionats. Els va parlar del Senyor, de la seva

presència, de les seves predileccions. Passats els anys, ho recorden com un dia molt especial.

El Pere no valorava gens els diners. Molt sovint, en cobrar pels seus treballs, donava el seu salari a famílies i companys que, al seu parer, en tenien més necessitat que ell. Quan tornava al grup, ja no portava ni una pesseta.

Ens explica María Armada que, per dos cops, es va gastar tot el que hi havia a la caixa comunitària per comprar dues coses que en cap cas podrien considerar-se d'urgent necessitat. Un dia va comprar un timbal. Un altre, el que va deixar la comunitat sense ni cinc, van ser unes botes camperes de les que solien portar els gitanos. Davant el retret per aquestes aparents imprudències, el Pere callava, donant a entendre que no sols de pa viu l'home.

També era normal que viatgés sense un duro a la butxaca, o que ho fes en autostop. Una vegada va anar a Osca a parlar de Jesús a la comunitat gitana d'allà. Va viure amb ells. No tenia diners per tornar. Els ho va dir a ells, i la pobra comunitat gitana d'Osca, sorpresa i admirada, li van comprar entre tots un bitllet d'autobús per a Barcelona.

Molts altres dies se'ls passava al barri, ajudant en el que fos, o al barracó. Assegut amb les cames encreuades treballant la fusta, pintant; o davant d'una de les taules on sempre hi havia llibres oberts, papers, cartes i el santcrist dels seus vots, o fent oració. Podia estar-se així moltes hores. Dins la caseta on celebrava l'Eucaristia, amb uns maons i trossos de sac es va fer, amb molt de gust, un espai agradable i senzill.

Aquesta vida no programada, amb les seves sortides eventuais, el seu servei al que fos, el treball artístic i estar davant el tauler en oració o reflexió, el feia feliç. Havia descobert una forma de viure no gens convencional; s'estava arrelant en una cultura ancestral de silencis, cantares i relacions, que no vol sucumbir ni diluir-se en la deshumanitzada societat actual.

En diverses ocasions, i a fi de treure diners per a ajudar en alguna situació precària o per a construir una senzilla escola, va vendre la seva pròpia sang. No va ser un fet particular i aïllat, sinó una forma relativament usual que tenia la gent pobra, en aquella època, per a afrontar la seva situació de misèria.

Aquest fet ens ha estat confirmat pel seu germà Isidre. Ens va explicar que *“el Pere no es cuidava. Creiem que molts cops devia estar anèmic. La seva mateixa malaltia, en gran part, va ser conseqüència de la misèria. Alguns cops venia la seva pròpia sang. Un dia ens va comunicar amb tota naturalitat que canviava la seva sang per maons per a una escola gitana”*.

3. EL PERE A ÉCIJA

Un període important i decisiu de la seva vida a Andalusia va ser el que va transcórrer en la bella, càlida i tradicional ciutat d'Écija.

Potser durant la seva estada a Còrdova, de la tardor del 1964 fins al juny del 1965, va ser quan el Pere es va interessar per Écija. No ens consta si va ser durant la primera visita que va fer a aquesta ciutat, quan es va trobar amb Rafael Reyes, un gitano fotògraf, gran amic del Pere i que l'ha considerat com de la seva pròpia família. Ell mateix ens ha explicat, en una conversa inoblidable en la qual hi va ser present Adolfo Chércoles, com va ser aquesta trobada. A les poques setmanes de la nostra conversa, com ja hem apuntat més amunt, Rafael Reyes moria d'una malaltia cardíaca.

Va entrar el Pere en un bar amb la seva motxilla, on hi portava els seus quatre objectes personals. Després de donar un cop d'ull a dreta i esquerra, es va fixar en Rafael, un home jove, molt morè; sense cap mena de dubte, gitano. Se li acosta, el saluda i comencen a xerrar. No té cap pressa. Parlen de tot. Es va fent tard i el Pere que no se'n va. Rafael comença a pensar en la seva família. Té dona i set fills. S'està preguntant com és que no se'n va aquell foraster amable, planer, amb una manera de parlar senzilla i directa. *“Tenia tan bona xerrera, aquest home! Era com si tingués un caramel a la boca. El poc que parlava, ho feia molt bé”*. Així s'expressa Rafael sobre la primera trobada amb el Pere. Les seves oïdes resten atònites, quan li diu que és capellà. El primer pensament de Rafael és si es tractarà d'un capellà roig: *“A veure si serà un capellà roig, ‘d'aquests feixistes’ (sic), i després ens ve la guàrdia civil. En fi, que sigui el que Déu vulgui”*.

És així com Rafael, que sempre s'havia sentit lluny dels capellans i els capellans d'ell, el convida a sopar a casa seva. Aquestes són les seves paraules: *“A mi sempre m'ha agradat ser cristià. El que passa és que ningú no m'hi ajudava. Els capellans d'abans, pobres, molt bons, molt sants, però, d'ensenyar-te a conèixer a Crist, res”*. El Pere accepta la invitació a l'instant, complagut i tranquil. Presentacions, salutacions, una mica més d'aigua a la sopa de cigrons, que on mengen nou hi poden menjar deu. I van passant les hores. Aquella “casa@, que era *“molt pobra, molt pobra”*, es componia de dues estances i tenia dos llits; una pel matrimoni i l'altra pels set fills. Finalment, el conviden a quedar-se a dormir. El Pere accepta de bon grat, i li munten una mena de llit amb dues cadires a l'habitació que serveix de cuina, de menjador i de lloc de vida comuna. És així com passa la primera nit a casa de Rafael. Però, l'endemà al matí, constaten que ha dormit a terra i, pel que sembla, ha dormit bé i a gust. *“Un capellà dormint a terra! Això sí que és el món al revés”*.

El Pere li pregunta a Rafael si per allí hi ha alguna església. Li diu que li agradaria dir missa. El Rafael l'acompanya al monestir anomenat de Les Marroquines i truquen a la porta: *“Aquí hi ha un capellà que desitja dir la missa”*. En veure'l vestit d'una forma tan poc clerical i a l'estil dels gitanos, les bones monges dubten. El Pere els presenta un certificat conforme és capellà de debò, i elles cedeixen, no sense sospitar si es tractarà d'alguna falsedat. Com recorda Rafael, les mateixes mongetes, quan el veuen celebrar,

revestit ja amb hàbits litúrgics, amb una unció i devoció notables, es convencen definitivament que es tracta d'un sacerdot, d'un capellà molt especial. Elles mateixes ho havien de comprovar ben aviat, ja que el Pere va anar sovint a aquest monestir i, com una de les monges ens va explicar, es passava hores i hores en oració, assegut a terra i amb les cames encreuades a l'estil ioga, a un metre escàs del sagrari. Després se n'anava a un racó de la sagristia i escrivia en el seu quadern. L'instaven que es prengués un cafè i, molt sovint, se n'oblidava. *“El Pere era un sant”*. Aquesta frase, que tantes vegades hem sentit de les persones que el van tractar, ens la va repetir una religiosa del monestir, que llavors era la sagristana i recordava el Pere amb emoció.

Un dels gitanos que més el va tractar a Écija el recorda amb aquestes paraules: *“Et dic que era un sant. Es tirava les hores mortes al convent de Les Marroquines, assegut allí, llegint la seva Bíblia. Mai no ens va dir: Anem a missa. Nosaltres hi anàvem perquè ell hi anava”*.

Aquell mateix dia, el Pere li demana a Rafael que li presenti alguns dels gitanos d'Écija. Entre ells hi havia el tio Curro. Així recorda Rafael la trobada: *“Hola, tio Curro, aquí et presento un sacerdot”*. Resposta: *“Aquest home no té pinta de sacerdot. Aquest home té pinta de pagès, de guarda-vaques”*. I és així com el Pere comença a relacionar-se amb els gitanos d'aquella localitat.

Un parell d'anys més tard, mor la dona de Rafael Reyes i el deixa sol amb els set fills. El Pere, que es troba a Granada, pren una decisió valenta i d'un notable amor: se'n va a casa de Rafael per cuidar de la família, especialment dels nens (un és de pocs mesos), arreglar-los, alimentar-los, netejar-los, portar-los a l'escola... En definitiva, per fer de mama. Alterna aquesta tasca amb treballs esporàdics, acompanyant Rafael Reyes, o amb Anselmo Cruz, que vivia també en el mateix edifici i que el va convidar a treballar a la seva farga. Per a un home com el Pere, aquest temps va ser, d'una banda, molt dur: cuidar els nens, buscar-se la vida al costat de Rafael, treballar a la farga, escapar-se a les Marroquines per pregar i reposar en Déu, sense un dia de vacances, sempre donant-se...; però, també, un temps molt feliç, ja que allí és realment un gitano entre els gitanos.

El Pere va restar pràcticament un any a Écija. Aquest fet tan únic i singular va tenir un afecte multiplicador. En viure el Pere tant de temps al si d'una família gitana, va ser acceptat com a autèntic gitano, no de naixement, sinó de lliure elecció. *“El Pere era un més de la família. Ja no se separava de nosaltres”*. El van rebre i acceptar a tot arreu, com a un més del seu poble. Era capaç d'esmerçar la seva vida per un d'ells, per tots.

Aquesta vida a Écija no va ser ben entesa per tothom. Diversos sacerdots hi eren contraris. Els semblava que no era aquesta la feina d'un capellà, que es distanciava de la seva vocació sacerdotal, que desconcertava un sector de fidels i que la seva forma de celebrar els sacraments prescindia de les normes litúrgiques.

El Pere mai no s'hi va enfrontar. Tenia la seva convicció i tancava les oïdes a la crítica. Callava i actuava. Possiblement, pensava que no podien entendre la seva crida interior, la seva vocació gitana. Una discussió era una pèrdua de temps. A més a més, el Pere no era ni pretenia ser polèmic. Estem justament després del Concili Vaticà II, i a l'última fase del franquisme; moment en què les distàncies entre un clergat gran, en bona part tradicional, i el clergat jove en auge, podien agreujar-se per qualsevol motiu. El Pere no volia engrandir aquesta separació. La veritat és que hi havia un grup de sacerdots i seminaristes que van valorar molt positivament el seu estil i la seva forma de viure, i, després d'uns quants anys, el recorden amb admiració i molt d'afecte. D'altra banda, sempre va comptar amb la benedicció i el suport dels seus superiors i dels bisbes que el van conèixer. La seva figura

humil i pobra desarmava qualsevol.

Va tenir, també, altres relacions difícils amb gent benestant. Però, no poques vegades, algunes d'aquestes persones no sols li van facilitar ajuda, sinó que van intentar captar aquell home diferent i radical, i van trobar en ell un conseller espiritual.

El Pere tenia una disposició oberta, i sabia situar-se en el punt d'inflexió entre atendre les persones i mantenir la seva llibertat interior i exterior. Sempre, amb paraules i signes, deixava clara la seva opció com a gitano d'adopció i la preferència pel seu poble. Alguns cops, va manifestar aquesta llibertat en petits símbols, sense ser del tot entès per algunes persones importants, segons els criteris de la societat.

4. L'ARTISTA

El Pere era un home vital, original, una persona d'acció i amb una bona capacitat artística. Els qui el vam conèixer durant els anys d'estudis, sabíem que tocava bé el piano, amb estil propi, dolç i apassionat, alhora. Això corresponia a la seva forma de ser. El Pere tocava el piano en alguna celebració, en especial durant les festes comunitàries de Nadal o en homenatge a algun sant de la Companyia, en actes acadèmics. També sabíem que, des del seu magisteri a València, havia desenvolupat el dibuix i la pintura.

Situat, ja, en l'ambient gitano andalús, l'hem vist en tot tipus de treballs: recol·lecció de l'oliva, la verema, la farga d'Écija, etc. Però, a Andalusia, accentua la seva vena artística, sobretot quan, per a guanyar-se la vida a la manera gitana, es dedica a la venda ambulat. Granada era una ciutat molt visitada, i vendre petits records era una font d'ingressos a tenir en compte. Una bona part de la producció artística del Pere raurà –la que quedi– escampada, sense data ni signatura, a les mans de turistes desconeguts, perquè el fet de passar desapercebut també el va projectar en les seves obres.

A més de la venda ambulat, el Pere pintava per als seus amics. En algunes de les seves cases encara hi ha penjats els seus quadres, generalment elaborats en senzills taulers aprofitats. Alguns intenten reproduir imatges romàniques, sobretot de la Mare de Déu. D'altres són més creatius de l'autor, i hi ha, fins i tot, paisatges i estils abstractes. Ens comentava una família –que en guarda alguns com si es tractés d'una relíquia– que no entenien per què no els acabava. En realitat, es tracta de pintures gairebé abstractes. Com que treballava també a la forja, no poques vegades els quadres estan envoltats d'ornaments metàl·lics, a manera de marcs. De vegades, aquests marcs forjats són d'una gran bellesa i mostren un esperit creatiu en les filigranes de les seves formes i figures retorçades. Els guarden amb un gran afecte i veneració a les capçaleres dels llits o presidint el menjador. Hem vist, també, a Sevilla, a la casa de Rafael Reyes, unes imatges en mosaics. També va fer algunes icones a l'estil oriental, que treballava tot pregant i que eren una expressió d'aquesta pregària. En conjunt, doncs, una paciència enorme, un encert artístic i una constant referència a motius religiosos.

Als amics, els quadres els els regalava. Al Lluís Juanet, en el viatge que va fer a Granada per veure'l, també n'hi volia regalar un, però va aconseguir comprar-l'hi. És un quadre sobre fusta, inspirat en les coves d'Altamira. Li va explicar que, una vegada, va ser allà i va restar hores senceres contemplant entusiasmat les pintures rupestres. El quadre, com tants d'altres, té un marc d'estil cordovès, de ferro forjat, fet per ell. També el guarda com l'obra d'un amic i d'un sant.

Però, no és tant la qualitat artística, el que cal destacar, com el fet mateix de l'expressió que el Pere donava a aquesta tasca. De fet, passats els anys, aquestes obres parlen per si mateixes de la profunditat i dels valors sensibles de l'autor. Expressen la seva sensibilitat, la seva devoció, la seva amistat i com emprava un temps que a d'altres semblaria malaguanyat, i que, per a ell, era, alhora, treball, oració i plasmació material de la seva ànima. Com els pintors orientals d'icones, també el Pere ajuntava l'art i la contemplació

humana i religiosa.

Com a bon gitano, aviat es va aficionar al flamenc. Li agradava cantar i el recorden ballant amb els peus descalços, quan se n'anava a l'oliva o a la verema. Conten que va conèixer alguns dels "cantaors" flamencs d'aquella època. Algú ens va dir que va ser amic del mateix Marchena. No ho hem pogut comprovar.

5. UN HOME DE DÉU, UN MÍSTIC

Tots els qui el van conèixer coincideixen a afirmar que era un home de Déu, una persona d'oració, amb una caritat exquisida, molt devot de Maria, amb una gran llibertat interior i exterior, i amb la convicció que el més fonamental de la fe cristiana és l'opció real i concreta pels darrers i els més pobres de la societat.

El qui, durant aquells anys, fou el seu confessor, el P. José María Castillo sj, afirma que el Pere és una de les persones de més oració i vida interior que ha conegut. *“El cas del Pere és únic”*. Solia fer dues hores d'oració diàries. La seva oració era confiada, afectiva i des de la realitat de la inserció en el món gitano.

La relació personal amb el Senyor sempre resta en el secret del cor. Ens agradaria tenir els escrits del Pere, les seves anotacions després de passar-se hores davant el sagrari, per a conèixer més en concret com formulava ell la seva oració i la seva amistat amb el Crist. Ens resta, si més no, la seva vida, que és com un signe que ens mostra quelcom de la seva aventura interior. A través d'ella, podem inferir quina era la font que l'animava a viure com vivia.

Múltiples testimonis creuen que el Pere era un home que havia rebut de Déu una vida de gràcia i uns dons que el van anar configurant com un “místic” de la inserció, del realisme, del servei, de l'alegria, i tot això dins una gran naturalitat, llibertat, senzillesa i confiança.

Un primer tret de la seva vida espiritual és la dimensió eucarística, tant en les misses que celebrava en qualsevol lloc, com en l'“adoració” al Senyor sacramentat, al qual solia endur-se a tot arreu.

Ja hem recordat les llargues hores d'oració a prop del sagrari quan, a Écija, es retirava al monestir de les Marroquines; i com, després de tants anys, l'antiga sagristana ens ho explicava encara amb emoció.

A les sortides que solia fer per a la recollida de l'oliva o la verema, portava el Santíssim. Enmig del dur treball, a la nit, tot sopant a la vora del foc, aquesta companyia del Senyor era per a ell no sols referència per a la seva fe, sinó consol i fortalesa per al seu cor. També el tenia al taller. Quan va estar malalt de mort, li va demanar a María Armada que retirés el Santíssim que guardava al seu lloc de treball. Pregava assegut a l'estil ioga, amb el Santíssim a prop, davant d'aquella famosa tauleta on hi tenia imatges, llibres oberts, etc. Així el va sorprendre, molt sovint, María Armada i molts altres companys i coneguts.

Així recordava, Rafael Reyes, una missa de campanya que va viure al costat del Pere: *“Havíem de dormir al camp amb els gitanos. Dormíem com dormen els gitanos: els homes a una banda i les dones a l'altra. Ell dormia arrupit. A la motxilla hi tenia el seu calze i les coses per dir missa. M'aixeco al matí, em rento la cara. Veig el Pere molt lluny. Me'n vaig cap allà i li dic: “Què fas aquí, Pere?” “Dic missa”. M'assec allà amb les cames creuades i m'estic al costat seu. Diu la seva missa amb pa. Allí no tenia les formes. Abans de la comunió va venir un gitanet. Se li asseu al costat. Es queda allà assegut. Se n'hi*

asseuen uns vuit més. S'acosta una gitana i li diu: –Vostè és capellà, Pare, no?. –Sí. Respon el Pere. –Per què no diu la missa pel meu marit, que l'han mort?. Va dir la missa, es va acomiadar de la gent i ens en vam anar”.

Diuen que aquesta va ser la primera missa gitana. N'hi va haver moltes de semblants. I els gitanos expliquen que, d'aquestes misses, va néixer la idea de les famoses misses cantades a l'estil gitano. Amb el seu bon sentit musical, no va ser difícil incorporar el *cante hondo* a l'Eucaristia. Sigui el que sigui, allí el tenim, de bona matinada andalusa, sota els arbres, celebrant la memòria i la presència de Jesús entre la seva gent.

El Pere admirava molt Carles de Foucauld, que també era un apassionat de l'Eucaristia. La manera de ser del Pere s'adaptava a la del fundador dels “germanets i germanetes de Jesús”, que va viure entre els tuaregs del desert del Sàhara, en summa pobresa, amb una alegria enorme. També els agermanaven la contemplació i el silenci.

Una segona característica va ser la seva devoció a Santa Maria, durant tota la seva vida. En anar a viure a Andalusia i entrar de ple en el món gitano, aquesta devoció es concretava envers les imatges més venerades de la seva nova terra d'adopció: El Rocío i La Macarena. Anava a les processons i es posava prop de la imatge de la Mare de Déu. Resava, cantava, s'oblidava de menjar i de dormir, exterioritzava la seva alegria, els seus sentiments i la seva devoció. Ens han dit que, en una ocasió, va estar-se més de dotze hores participant en la processó sevillana de La Macarena, sense cap símptoma de cansament, com si les hores no passessin.

En una carta adreçada a María Armada, escrita a Écija el 8 d'octubre del 1968, possiblement quan s'estava a casa de Rafael Reyes, expressa la seva devoció a la Mare de Déu amb aquestes paraules:

“Maria és dolça, Maria és la solució de totes les nostres dificultats; allò que tu sola no puguis, amb Maria ho podràs. Maria és Déu amb nosaltres, perquè Ella porta sempre a Crist. Sempre que Maria hi és present, allí hi ha Jesús. És un camí segur, fàcil i dolç per a trobar Jesús. No són coses de capellà, això que t'escriu, són experiències. Te n'adones? Si no fos així, no te les escriuria. Sense Maria no podràs res, ni tu, ni Fernando, ni Adolfo, ni Javi, ni Paco ni jo, i gairebé diria, ni Déu, perquè la veritat és que Déu no va poder passar sense Ella. Serem tan estúpids que no imitem Déu en el més dolç...?”

Per què anar per camins escabrosos i que mai no arriben a la fi, si tenim un camí més curt, més dolç i més suau? Jo no sé per què ens compliquem la vida i discutim i perdem el temps i cavil·lem i ens trenquem els nassos. Maria és la solució. Ella té Jesús. Per què buscar-lo en un altre lloc?

Ai, María, quin nom més bonic tens...!. Dóna-li gràcies a Ella, i digues-li que té l'obligació de donar-te, no ja un cop de mà, sinó els seus dos braços, i abraçar-te i ajudar-te, tot il·luminant-te i deixant-te sentir les seves dolçors de Mare.

Maria, Maria, Maria!!! No siguis ximple, María Armada, per honor del teu nom, i “arma't” de Maria. Experiències marianes que serveixin per a alguna cosa, si més no per a comunicar-se amb Maria, que mai no abandona.

Podria explicar-te milers de casos personals en què Maria se m'ha interposat (com a bona dona que és); però, el que jo et dic és que des d'ara li demanaré per tu. No pas perquè te'n vagis a missions i et quedis a Santa Juliana, ni païos, ni calós, ni res, sinó que Ella sigui el teu centre, i així passaràs a Crist plenament. Jo desitjo la teva santedat, o millor, desitjo que estimis plenament Jesús per Maria.

Què et semblo, escrivint? Que maliciós, i com porto l'aigua al meu molí..! Per alguna cosa sóc jesuïta!... i gitano!

María, necessitem el consol diví (no el rebutgis quan vingui); necessitem pau, senzillesa, paciència, amor”.

En aquesta carta, el Pere mostra senyals molt clars de la seva experiència espiritual interior. Ell mateix diu a María Armada que les seves expressions no són sinó una manifestació d'experiències, no pas frases de capellà, ni cites rutinàries que toca dir des d'una professió de religiositat. De quines experiències es tracta? Primer de tot, de la funció mitjancera de Maria en relació a Jesucrist. El Pere la concep com un camí ràpid, fàcil, dolç i eficaç. Aquesta mediació suposa abandonar-se en Maria confiadament i tenir un tracte senzill i filial amb Ella. No hi ha dubte que aquestes vivències eren presents en el dia a dia del Pere: en la seva oració, en les processons de La Macarena i del Rocío, en el rès del rosari, quan pintava imatges de la Mare de Déu en taulers gairebé de desferra, o quan feia mosaics marians ajuntant pedres petites tallades amb una paciència infinita. Maria era, sens dubte, una part important i apassionada de l'experiència interior del Pere.

Crida, també, l'atenció, l'ús sovintejat que fa de la paraula “dolç@”. Es tracta d'una vivència del cor que quadra amb els testimoniats dels seus companys. Quina dolçor, aquesta, enmig de tanta precarietat? És la dolçor que produeix la relació confiada, la suavitat amable de sentir-se estimat i protegit, l'agraïment envers el que més s'estima.

En el cas del Pere, Jesús ens arriba per la mà maternal de la seva Mare, no com una teoria llibresca, sinó com una realitat sentida a fons. Dolç seria el seu camí, com la seva vocació d'entrega i la seva inculturació gitana.

El mateix estil de la carta és directe, molt amical, bromista, apassionat, amb aquella vàlua literària que ofereixen sempre els escrits autèntics. Hi ha, en la carta, una gran veritat sobre el món i el carisma del Pere, i sobre la relació que tenia, en aquest cas, amb María Armada, la qual ha anat guardant aquest escrit com una vertadera relíquia. Ell s'anomena a si mateix GITANO, posant-ho en majúscules. Jesuïta i gitano!

Un últim tret que el defineix podria ser aquest acostament continu i planer a Jesús, a través de la “Paraula de Déu”, de la Bíblia, i des de la seva vida, des de la realitat. És a dir, que un aprèn a estimar Déu des de l'amor que rep dels homes i del que dóna als altres; i, alhora, aprèn a estimar els homes gràcies a l'amor rebut de Déu. El Pere va anar aprenent tot això des de l'amor d'aquella gent i des de la seva identificació amb Jesús de Natzaret.

L'hem vist a la verema amb la seva Bíblia, a la capella de les monges d'Écija amb la seva Bíblia, i sempre proper a les persones, a les seves vides, al seu patiment, a la seva realitat. La seva vida exterior com a signe del seu món interior. Intueix, des de Jesús, que allò que és petit es fa gran, que el gra de mostassa es converteix en un arbre on hi niuen els ocells del cel.

Pocs mesos abans de morir, escrivia a un dels seus companys d'equip: “*Jo crec que nosaltres podem i hem de canviar el futur. Som una llavor menuda, gairebé imperceptible, que pot arribar a ser un gran arbre. Descobreixo el cristianisme. És com una llavor d'eternitat. La felicitat rau en aquesta gran realitat: Jesús. Jo desitjo viure a l'estil cristià”.*

6. LES LLUITES SOCIALS

Durant aquells anys, a Granada, com en molts altres llocs d'Espanya, van haver-hi conflictes socials importants. Els anys 60 van representar un canvi en l'economia, degut, en gran part, a l'arribada de capital estranger, que se sentia protegit per la duresa repressiva de no poques lleis de l'anomenat *Fuero del Trabajo*. Es tracta d'un èxode de capitals que, des de fa anys, han emigrat a zones del món on està restringida la llibertat sindical i on reben el suport de governs dictatorials. D'altra banda, entraven al país quantitats ingents de diners dels centenars de milers de treballadors i treballadores que havien emigrat a països europeus. El nivell de vida anava pujant, les diferències socials també, les lleis no responien a la situació i, aviat, les llibertats democràtiques es convertiren en un objectiu que es desitjava aconseguir. Els conflictes eren freqüents, sobretot en el món obrer i en l'estudiantil.

Molts joves seminaristes i estudiants religiosos que havien viscut els canvis del Concili Vaticà II amb entusiasme i com una gran esperança, es vinculaven, primer de forma un punt simbòlica, i, després, més radicalment, a les lluites socials del moment.

Els Superiors de la Companyia de Jesús, en general, anaven evolucionant, també, en contacte amb els joves i amb la Companyia europea, amb la qual mantenien contactes molt freqüents, tant pel que fa als estudis com per al bon govern de l'ordre. Dins aquest marc, facilitaven les "experiències socials", que van desembocar en la creació de grups de "missió obrera". No hi faltaven jesuïtes grans que demanaren, també, formar part d'aquesta missió, i que li van donar la solidesa i l'equilibri suficients en una època de canvis tan vertiginosos.

La mentalitat, els ideals i la manera de ser del Pere coincidien, en part, amb tot aquest moviment social i reivindicatiu. Ell, com el qui més, estava al costat dels darrers de tot. Eren els seus amics, la seva nova família. Formava part d'un grup de jesuïtes, sacerdots i laics que vivia intensament aquestes situacions i les analitzava constantment. El grup es relacionava amb els moviments clandestins que lluitaven per les llibertats i a favor de la causa justa del món del treball. El Pere participava, a la seva manera, en aquestes situacions conflictives de l'època. Donava més importància a la relació personal, a la vinculació amb les persones i les seves urgències, que a la transformació de les estructures mitjançant les lluites socials. Algunes vegades aquesta diferència apareixia en les llargues discussions dialèctiques, en les quals el Pere no solia parlar gaire. Amb tot, a l'hora de la veritat, allí hi era ell, al costat dels companys, amb la seva presència i la seva solidaritat, defensant, en concret, la classe obrera, amb una atenció especial als gitanos.

El trobem amb el grup en la famosa vaga de la construcció de Granada del 1970. El Pere es trobava a Écija treballant de temporer, quan es va assabentar que diversos obrers de la construcció havien estat empresonats. Com que alguns membres del grup treballaven a la construcció, el Pere es trasllada immediatament a Granada i pren part en les manifestacions.

Van ser dies de forta repressió. Va haver-hi diversos morts per l'acció de la policia del

règim. Els treballadors es van tancar a la catedral. Hi havia diversos membres del grup, el Pere entre ells. Segons diuen, se les va empescar per fer d'enllaç entre els de dins i els de fora. En els missatges que enviava, signava: "Pedro Amaya".

No consta que fos directament colpejat per la policia, encara que, entre els gitanos d'aquell temps, es diu que sí, i que la pallissa que va rebre va ser una de les causes de la seva estranya malaltia. Amb tot, els testimoniatges dels qui el van tractar més directament durant el temps de la seva última malaltia no ens han pogut confirmar aquesta versió gitana.

7. PASSIÓ I MORT

El Pere era una persona sofrida. Sabia dissimular les seves malalties o qualsevol malestar. La vida que portava, el 1971, era molt dura i no solia posar gaire ordre, precisament, en els seus àpats i descansos. No poques vegades, com ja hem dit, venia la seva sang per poder ajudar els altres. En parlar sobre això amb el seu germà Isidre, aquest ens digué: *“El Pere estava anèmic, no tenia defenses, no es cuidava, i quan va caure malalt de debò no va poder aturar la malaltia; es va ensorrar fatalment”*.

A principis de novembre del 1971, es va començar a trobar malament, però no va deixar cap dels seus treballs. Conten que, uns mesos abans, durant una excursió a Sierra Nevada, s’ofegava. Ell mateix no hi va donar cap importància, i ho va atribuir a certes al·lèrgies. Tanmateix, bé podia ser un avís que quelcom de negatiu s’estava congriant dintre seu.

Encara el recorden, el mes de novembre, venent amanides, a Granada, amb tota naturalitat. Però, un diumenge es queda al llit i, quan María Armada el va a visitar, li produeix una impressió fatal. Veu el Pere desfet, suant i amb el rostre completament pàl·lid. María se sorprèn quan ell li diu: *“No te’n vagis, María, que no em trobo bé”*. Aquestes paraules són per a ella una veu d’alarma. Es mobilitza a l’instant i el porten a l’hospital. El Pere està molt malament. A urgències li diagnostiquen un refredat i, d’entrada, no hi donen excessiva importància. María i “el Cabra” –que ha acudit ràpidament amb altres amics i companys– no s’acontenten amb aquest diagnòstic, i criden un metge conegut del grup. Sembla que es tracta del doctor Juan Segura Clemente. Acudeix de seguida, s’adona de la gravetat de la situació i, a les tres de la matinada, li fan la traqueotomia, ja que se’ls n’anava per manca de respiració.

Comentant les incidències d’aquella nit, alguns dels qui van estar-se al costat del Pere des del primer moment ens diuen que, fins que va venir el metge amic, fou tractat com un pobre gitano. *“Ja sap vostè el que els passa als pobres, i més si són gitanos”*. Aquesta era la seva condició de vida, l’estatus a què el Pere havia arribat. Situació penosa, dura i injusta, però molt generalitzada, sobretot en aquells anys.

El mes de malaltia va ser terrible. El Pere es va anar inflant, i patia molt. Va resultar complicat i difícil de fer-li un diagnòstic. Amb molts dubtes, se li va atribuir una estranya malaltia anomenada “síndrome de Landry”. Un virus gripal que ataca la medul·la i deixa paralytitzat tot l’organisme. Cal recordar que, aquell mes, van morir al barri uns 10 nens, gairebé tots de forma molt ràpida. Es deia que alguns havien estat mossegats per rates de claveguera. No és pas cap hipòtesi desgavellada pensar que el Pere patís el contagi d’una epidèmia localitzada en un lloc de misèria i abandonat com aquell. Donades les seves escasses defenses, el Pere va córrer la mateixa sort dels seus veïns gitanos. Una dimensió més de la total inserció en aquell món degradat i marginal.

Durant el mes de la malaltia, mai no li va faltar l’atenció i la companyia dels membres del seu grup, dels veïns i dels jesuïtes de La Cartuja. No tots podien entrar a l’habitació on es trobava. Tant a les portes de l’hospital, com als passadissos i avant-sales es veien

nombrosos grups de gitanos, com és el seu costum i tradició, esperant i acompanyant-se els uns als altres. Les entrades a l'habitació eren breus: el patiment i el deteriorament del Pere no permetien llargues trobades. Molts en sortien plorant. A poc a poc, es va anar estenent la certesa que la vida del Pere s'acabava. Tot el seu organisme anava decandint-se dia a dia. Van col·locar a l'habitació una imatge de la Verge Macarena.

Els qui van ser presents en les seves últimes hores diuen que la mort del Pere va ser molt dolorosa. Segons sembla, no podia respirar. Totes les ajudes es van fer inútils. Era el 16 de desembre del 1971. La notícia va córrer com la pólvora, des de Granada, per tot Espanya. La societat gitana havia perdut un home entregat, un pare, un amic i un capellà. Va morir als 39 anys.

Acabat de morir a l'hospital, els gitanos se'l van emportar com a quelcom propi, al seu barri, a la seva caseta, la d'ell, la del grup, la de tots. I allí el van vetllar, el van plorar, durant tota la nit i el matí del dia següent.

El funeral del Pere fou d'una enorme emoció. Els gitanos van portar a les espatlles el seu cadàver des del barri de La Virgencita al cementiri de La Cartuja. En comptes d'amortallar-lo amb la sotana i els ornaments sacerdotals –com era el costum de l'època per als clergues–, el van vestir de gitano. Un dels assistents, Curro Torres, escrivia en el número de gener-febrer del 1972 de la revista de divulgació gitana Pomezia:

“No vull recordar com es van fer de llargs els 4 quilòmetres i escaig que separen el barri de la Virgencita de Granada de la Cartuja. Allí, la pena negra ho va inundar tot, tot era desesperació, plor, angoixa. En els sanglots punyents que brollaven de les goles d'aquells gitanos granadins, podia endevinar-se que ells sabien el que perdien: el seu apòstol, el seu amic, que ho va donar tot per ells, fins la mateixa vida. El vam portar a les espatlles, com li corresponia a un gitano, i el camí fins a la Cartuja es va fer interminable, entre el plor, l'angoixa i la desesperació dels homes, el crit de les dones i el desig incontenible dels nens, a qui ell tant estimava, que intentaven arribar amb les seves manetes fins al fèretre, tot fent-se incessantment aquesta pregunta: Pere, per què te'n vas?”.

La Missa va ser concelebrada per un gran nombre de sacerdots, presidits per l'Arquebisbe de Granada. El van enterrar allà mateix, al cementiri que rau en un pujol al costat de la Facultat de Teologia. Allí descansaren les seves restes mortals, en la pau d'un recinte ple de flors, al tossal de La Cartuja. Actualment es troben ja a la capella del cementiri, situada en el punt més alt del muntitjol. En una senzilla làpida hi ha escrit:

AP. PEDRO CLOSA FARRÉS. +16.12.1971. RIP

Als peus de la capella hi ha Granada, amb els seus barris, la seva gent, la seva cultura, la seva història, la seva bellesa i els seus gitanos.

8. EL PERE VIU

Nombroses famílies gitanes que van conèixer i tractar el Pere contenen que tenia una forma molt particular d'entrar en ells. Però, que quan ja era dins, mai més no se n'anava. Formava part dels seus sentiments, del seu cor i de la seva vida. Per això, malgrat haver mort, aquesta presència fonda roman. L'estimen, li resen, està amb ells, diuen que ha fet miracles. En definitiva, li tenen una devoció molt profunda.

“Nosaltres li tenim molta fe. Li resem, parlem amb ell. I ens ajuda. El nostre fill Pere (li vam posar aquest nom per ell) va néixer el dia abans de la seva mort, el 15 de desembre del 1971. Va estar molt malalt. A l'estiu de 1972 estava ja per morir, deshidratat, tenia ja un color verdós. Li vam dir al Pere o que se l'emportés o que el salvés. Aquell mateix dia va començar a millorar i es va salvar. Per a nosaltres, allò va ser un miracle. Ens protegeix i és amb nosaltres. Un altre fill nostre va sortir de la droga gràcies al Pere, i, quan va tenir un accident mortal, no li va passar res, havent quedat el cotxe absolutament destrossat. El Pere és amb nosaltres”.

Un altre testimoni parla de la fe: “Jo mai no vaig creure en els capellans, per mala experiència i per tradició familiar. Però, gràcies a aquest grup de veïns, gràcies al Pere, vaig tornar a creure en Déu. El Pere era molt especial, sempre es sortia amb la seva”.

Són històries llargues, de vegades interminables, explicades amb enorme afecte i amb una gran convicció. Per als qui les contenen, són autèntics miracles. Hi ha coincidències molt notables, com aquells pares que van anar a buscar un fill a Barcelona, sense saber res d'ell. Era la primera vegada que anaven a la Ciutat Comtal. El seu fill havia marxat de casa feia mesos. Després de donar voltes i voltes per la ciutat, aturen la seva furgoneta en un semàfor i invoquen el Pere. En engegar, troben el seu fill en un bar del Paral·lel. Qui els podrà convèncer que és pura casualitat? Ells viuen com si el Pere no s'hagués mort. És amb ells, diuen.

La cultura gitana ha tingut, des de sempre, una profunda veneració i respecte pels seus morts. No els oblida. Conviu amb els seus records i amb la seva presència. El Pere és un d'ells, es troba en el cor i en la memòria de molts, no sols com una vida que va passar, sinó com una vida que continua, una vertadera benedicció.

La gent que va establir una relació tan fonda i autèntica amb una persona com el Pere Closa no dubta que continua vivint en Déu i que, en Ell, els és actualment una ajuda, un suport, un fonament per a la seva fe i una protecció continuada.

9. A MANERA DE CONCLUSIÓ

Han passat 32 anys des de la mort del Pere. Impressiona constatar que el seu record sigui tan viu a tot arreu. Un record agraït i profund. Va estar-se només sis anys a Andalusia, i va omplir un temps enorme; un temps que segueix, perquè va ser i és un gitano andalús. Forma part del patrimoni d'aquest poble; va participar dels seus avatars, vivint i morint com un de més. Va ser algú molt especial, únic, que va intentar evangelitzar el món gitano, i, com solen recordar els seus amics, va ser també evangelitzat per ells. Va arribar a la seva ànima i la va trobar disposada i senzilla, alegre i comunitària.

Jesús Gutiérrez, un jesuïta castellà company del Pere i agitanat com ell, en un breu article publicat en la ja citada revista Pomezia, transcriu alguns paràgrafs d'un escrit testimonial del Pere:

“Jo vivia amb els “primos”. He fet amistats fondes, sense pretendre res més, tot va venint a poc a poc. El meu ideal és viure amb ells, compartir la seva vida i posar-me al seu servei com ells s’hi posen al meu... Intento únicament conviure sense fer soroll, però conviure, no teòricament, sinó pràcticament. Jo no estic amb ells per fer una barriada nova, per proporcionar-los cases, matalassos, ni mantes. Només viure; i, si a algú li falta una manta i jo en tinc, la comparteixo amb ell. I si és ell qui en té i jo no, també accepto que ell me la doni a mi. Jo sóc com sóc, i això és el que els dono, la meva persona tal com és. I, a la llarga, sorgeixen coses molt belles, i jo m’extasio amb les coses belles, em donen ànims. Són molt menudes, totes aquestes coses, però van creixent com les plantes. Algunes són arbres i fan ombra i donen fruit. No hi ha gaires arbres, però, com que jo no intento pas formar un bosc, estic content. Si algun dia veig que darrere meu hi ha un bosc, somriuré, però sense envanir-me; i, si en girar el cap, només veig, al cap de molt de temps, una herbeta, miraré a veure si té flor; i, si aquesta és gitana, somriuré amb una ampla rialla, i potser més que si veiés el bosc. Una flor és quelcom molt original i molt bonic, i, quan és caló, augmenta el seu valor”.

Aquestes emotives i fondes paraules del Pere enclouen el seu carisma, la seva vida i els seus projectes. Amb elles, posem punt i final a aquest escrit, amb la convicció que han quedat fora moltes realitats importants. Animem a tantes persones com han conegut i estimat el Pere Closa que amplii aquestes breus pàgines. Ha estat una vida d'un enorme valor, una vida entregada, una vida que ha deixat una empremta profunda en un gran nombre de persones.

Acabem amb aquestes paraules de Jesús Gutiérrez. Són les últimes del seu escrit de comiat: “Vés-te’n content, Pere, i no t’oblidis dels qui ens quedem i del jardí que vas plantar a la terra”.

© Cristianisme i Justícia, Roger de Llúria 13, 08010 Barcelona

Telf: 93 317 23 38; Fax: 93 317 10 94;

info@espinal.com; www.fespinal.com